

na vzhodu tudi še z naselitvijo prebivalstva in sicer potem, ko so napravili prve korake misijonar, trgovec in vojak." (v. Schumacher—Deutschland—Fibel.)

Kdo se ne bi pri tem spomnil „Tehnične Unije“ in njenih snovateljev, samih vplivnih voditeljev „Zbora“, jugoslovanskega ljudskega gibanja? In če omenimo še, da sta se dva vplivna člana „Zbora“, dr. Gregorić in dr. Korenić, prvi namestnik Ljotića, udeležila nacionalno socialističnega kongresa v Nürnbergu l. 1936 in da je prinesel „Volksruf“ eno izmed glasil hitlerjevskega pokreta v Jugoslaviji, malo pred razkritji „Tehnične Unije“ na celi prvi strani izjavo, da se brez rezerve priključuje Ljotićevemu pokretu, nam bo povezanost protiljudskih režimov še jasnejša. Najprej misijonar, nato trgovec in končno vojak...

Toda Hitler je tudi povedal: „Kdor misli graditi zveze s tujimi narodi s pomočjo germanofilskih politikov, ki te narode vodijo, je ali osel ali lažnjivec.“ (Mein Kampf str. 698.)

Ni slučaj, da se je razvil fašizem prav v Italiji in Nemčiji, torej v državah, kjer je kapitalizem zelo pozno dobil imperialistično obliko. V kolonialno silo se Nemčija ni mogla razviti, saj je njeno morje zaprto z dvema morskima ožinama, ki jih obvladuje Anglija. Njen imperializem sili na vzhod.

Kaj naj pričakujemo v tem boju mali narodi? Znane so Hitlerjeve besede: „Zlasti pa nismo varnostna policija znanih „ubogih, malih narodov“, temveč vojaki svojega lastnega naroda.“ (Mein Kampf str. 741.)

Naš odgovor more biti samo eden.

Lev Modic.

Majniška deklaracija

Leto 1848 je dalo Slovencem prvi izrazito politični program. Del slovenskih izobražencev na Dunaju je izrekel zahtevo po zedinjeni Sloveniji: Kranjci, Primorci, Štajerci in Korošci naj bodo v okviru habsburške monarhije politično upravnna enota s slovenskim uradništvom, vlada pa naj skrbi za prosvetni in gospodarski dvig slovenskega ljudstva in uvede tako zakonodajo, da bo imelo tudi kmečko ljudstvo svoje politično zastopstvo. Ta radikalni program pa je avstrijska reakcija kmalu zatrla. V začetku ustavne dobe se je slovenska politika celo vrnila k historičnemu pravu in deželnim avtonomijam. Od te dobe dalje se sicer javljajo posamezne skupine z bolj ali manj izdelanim, ponavadi nerealnim, zanešenjaškim narodnim programom, toda brez večjega odziva.

Vladajoča družbena plast v Avstriji je videla v slovenskem ozemlju le dedne pokrajine, ki spadajo od davna pod habsburško oblast. Z utrditvijo avstro-ogrškega dualizma so se temu pridružile še imperialistične težnje po zavojevanju novih slovanskih teritorijev. Aneksija Bosne in Hercegovine, ki je razgalila pota te politike, je znova potisnila v ospredje tudi naše narodno vprašanje. Slovenska katoliška stranka se kot najmočnejša slovenska politična organizacija ni mnogo ukvarjala s problemom naše narodne svobode in bodočnosti. Važnejši ji je bil boj proti domačim liberalcem, vzgoja ljudstva v ozko katoliškem duhu in utrditev lastne politične organizacije. Narodno napredna stranka se je izživljala v slavjanofilskih sanjarijah in se prepirala s klerikalci. Okoli l. 1890 se pojavi ideja združenja s Hrvati po načelu hrvaškega prava. Voditelj slovenskega liberalizma dr. Tavčar se je tedaj povzpел do nenavadne trditve. „Naša zemlja je, če smo pravični zgodovini in pokorni historičnemu pravu, samo del hrvaške zemlje.“ Še najbolj so se zavedali v tem času važnosti našega narodnega vprašanja nekateri voditelji slovenske socialne demokracije, ki so s tivolsko resolucijo l. 1909. postavili še najdalekosežnejši, dasi popolnoma nerevolucionaren in ne-

realen narodni program. Ali tudi ta je kmalu zbledel in socialna demokracija se ga je zopet spomnila šele ob razglasitvi majske deklaracije.

Po balkanski vojni so na rešitev južnoslovanskega vprašanja začeli misliti tudi dunajski krogi. Rodila se je misel o trialistični preureditvi Avstro-Ogrske monarhije, ker so zunanje politični dogodki pretili, da se bo uveljavila druga rešitev južnoslovanskega vprašanja, izven monarhije in pod vodstvom kraljevine Srbije. Dočim so se slovenski politiki vneto oprijeli trialistične rešitve, je ob popolnem nerazumevanju slovenske javnosti zrastel „Preporodovski“ pokret. Mladi slovenski študenti so izprevideli, da je edini izhod za Slovence narodna revolucija. Stopili so v stike s Srbi in Hrvati, odklonili doma boj med klerikalizmom in liberalizmom in si postavili za cilj svojega revolucionarnega pokreta razbitje Avstro-Ogrske in združitev Slovencev s Hrvati in Srbi.

Toda to gibanje je ostalo omejeno le na nekaj posameznikov, dijakov. Slovensko javno mnenje pa je videlo v Avstro-Ogrski močno državo, ki ni dala slutiti, da je tako blizu svojega konca. Razni radikalni poizkusi so bili le epizodnega pomena.

I.

28. junija 1914 so padli streli v Sarajevu. Njih žrtev je bil največji zagovornik trialistične ureditve na dunajskem dvoru, Franc Ferdinand. Vojna, ki je temu dogodku sledila, je za nekaj časa preprečila razmišljanja o našem narodnem vprašanju. Med slovenskimi politiki je vladalo trdno prepričanje, da bodo zmogale centralne sile. Pristaši trialistične ideje med Slovenci, to je celotna Vseslovenska ljudska stranka (V. L. S.), so se čutili z atentatom politično prizadete. V mestu in na podeželju je zagospodarila Šušteršičeva organizacija in vneto obveščala centralo o vseh „izdajalskih“ in „protiavstrijskih“ pojavih. Začela se je doba denuncijacij, sumničenj in najpodlejših medsebojnih obračunov.

Že kmalu ob pričetku vojne se je posrečilo emigrirati vrsti slovenskih, hrvaških in srbskih politikov in novinarjev, ki so se maja 1915 konstituirali v Londonu v „Jugoslovanski odbor.“ Ta odbor je razvil v antantinih državah živahno agitacijo za novo državno tvorbo Slovanov ob Jadranskem morju in na Balkanu. Od Slovencev so bili v Jugoslovanskem odboru dr. Gregorin, dr. Zupanič in dr. Vošnjak, ki je odšel v emigracijo sporazumno z dr. Žerjavovo skupino.

Nemškemu imperializmu je bilo seveda kaj malo do tega, da zadosti še tako minimalnim slovenskim zahtevam. Leta 1915 so centralne države dosegle več znatnih uspehov, kar je imelo za posledico silen porast nemških imperialističnih teženj. Pojavila se je težnja po ustanovitvi kontinentalnega imperija od Severnega morja pa tja do Perzije. Jedro tega imperija naj bi bila Nemčija in z njo združena Avstro-Ogrska. To velenemško kampanjo o preureditvi Srednje Evrope, ki ni iskala najmanjšega kompromisa s Slovani, je z gospodarskega stališča razvil in utemeljil Naumann v delu „Mitteleuropa“. Mnogo konkretnije pa so se javljale nemške imperialistične tendence v načrtu „Forderungen des deutschen Österreich zu Neuordnung nach dem Kriege“. Načrt je bil poslan spomladi leta 1915 v dopolnitev vsem vodilnim nemškim politikom in je vseboval naslednje zahteve: 1. Nemštvo mora dobiti v Avstro-Ogrski vodilno vlogo, predvsem pa večino v parlamentu.

2. V vse urade in šole naj se uvede kot edini uradni jezik nemščina.

3. Pobijajo naj se trialistična stremeljenja, ki streme po združitvi slovenske in hrvaške narodnosti.

4. Ustvari naj se tesna zveza Avstrije in Ogrske, zagotovi dohod do Adrije in Egejskega morja in plovba po Dunavi.

Dogodki na frontah pa so se odigrali tako, da so bile koncem leta 1916. centralne sile utrujene in so se začele pogajati za mir. Toda njih akcije so bile brezuspešne, ker so antantne sile l. 1917. že resno računale z razbitjem monarhije.

Sredi vojnih dogodkov so v Avstriji še enkrat počili strelji. 21. okt. 1916 je ustrelil socialdemokrat Adler ministrskega predsednika grofa Stürgha. Mesec dni pozneje je umrl stari cesar Franc Jožef in na prestolu mu je sledil Karl s programom, da se Avstrija preuredi v zvezno državo narodov in da se sklene mir, ter imenoval novo vlado z grofom Clam-Martinizem na čelu. Dogodki na frontah in v zaledju so prinesli v avstrijsko politično ozračje nekoliko svobodnejšega duha. Že dva dni po Adlerjevem atentatu so načelniki parlamentarnih skupin zahtevali, naj se skliče državni zbor. Koncem aprila l. 1917. je bil parlament res sklican po triletnem premoru za 30. maja 1917.

Vsi ti dogodki, ki so koncem l. 1916 že precej jasno pokazali, da bo vojna na nek način rešila tudi južnoslovanski in slovenski problem, so povzročili, da so posamezne slovenske politične osebnosti pristopile zopet k reševanju našega narodnega vprašanja. Med vsemi temi osebnostmi je največ delal za rešitev jugoslovanskega vprašanja dr. Krek, ki je v V. L. S. vodil opozicijo proti absolutističnemu in skrajno avstrijakantsko razpoloženemu dr. Šušteršiču. Vse Krekovo politično delo pred vojno in med vojno je bilo v smislu trialistične preureditve Avstro-Ogrske. Kot pristaš hrvaškega državnega prava je dokazoval naravno zvezo hrvaških in slovenskih pokrajin z zgodovinsko solidarnostjo, ki se je pokazala zlasti v turških bojih in bila izražena v raznih državnih pogodbah, zlasti v hrvaški pragmatični sankciji. Uresničiti hrvaško državno pravo se pravi združiti vse avstrijske Jugoslovane v trialistično monarhijo. Če bi se hoteli tej novi obliki priključiti tudi izvenavstrijski Srbi in Črnogorci, se bo tudi to vprašanje lahko rešilo na podlagi narodnega edinstva. Saj je edini moment, ki nas s Srbi razdvaja versko kulturni moment. Toda te stvari bo treba v novi skupnosti potisniti čimbolj v ozadje. Pri vsem Krekovem gledanju na južnoslovansko vprašanje je bilo vodilnih dvoja misli: Avstrija ima med balkanskimi Slovani svoje posebno poslanstvo, da Južne Slované združi. Zato mora ravnati z avstrijskimi Slovani tako, da bo postala privlačna tudi za ostale balkanske Slované (S tega vidika tudi Krek z ostalimi politiki V. L. S. ni obsojal aneksije Bosne in Hercegovine, ampak grajal samo metode ob aneksiji.) Druga misel pa je bila, da pomeni razpad Avstrije razbitje Slovencev. Kajti Trst more vzdržati samo močna Avstrija. Z razpadom Avstrije bodo Italijani pograbili Trst in z njim velik del slovenskega ozemlja.

Med svetovno vojno je Krek v smislu te svoje koncepcije napisal študijo o Slovincih v zbirki „Schriften zum Verständnis der Völker“. Malo pred zasedanjem avstrijskega parlamenta l. 1917. pa je izšel v reviji „Süddeutsche Monatshefte“ njegov članek „Die Habsburger Monarchie und die südslavische Frage“. V tem članku je izrecno poudarjal, da more južnoslovansko vprašanje rešiti samo habsburška monarhija in sicer v trialističnem smislu.

Poleg publicističnega dela za rešitev južnoslovanskega vprašanja med vojno je dr. Krek že sredi l. 1916 stopil v stik s češkimi poslanci in se razgovarjal z njimi o možnostih skupnega nastopa v državnem zboru. V začetku l. 1917. so se začeli razgovori med poslanci V. L. S. in poslanci narodno napredne stranke o ustanovitvi enotnega parlamentarnega kluba radi čim uspešnejše borbe za politično svobodo Jugoslovancev. Sklenjena je bila tudi kooperacija s češko parlamentarno delegacijo. Dne 29. maja so se slovenski, srbski in hrvaški poslanci sestali na skupno sejo in sklenili fuzijo hrvaško-slovenskega, dalmatinskega in

narodnega kluba v Jugoslovanski klub. Istočasno je bilo sklenjeno, da bo klub prihodnji dan dal v parlamentu posebno izjavo, slično oni, kot so jo napovedovali Čehi. Besedilo izjave je stiliziral poseben odbor. Naslednjega dne je po izjavi čeških parlamentarcev predsednik Jugoslovanskega kluba dr. Korošec prečital deklaracijo s sledečim besedilom:

„Podpisani poslanci, ki so združeni v Jugoslovanskem klubu izjavljajo, da zahtevajo na temelju narodnega načela in hrvaškega državnega prava, naj se vsa ozemlja monarhije, v katerih prebivajo Slovenci, Hrvati in Srbi združijo pod žezlom habsburško-lotarinške dinastije v samostojno državno telo, ki bodi prosto vsakega narodnega gospodstva tujcev in osnovano na demokratični podlagi. Za uresničenje te zahteve enotnega naroda bodo zastavili vse moči.

S tem pridržkom se bodo podpisani udeleževali parlamentarnega dela.“

Sklicevanje na narodno načelo so zahtevali poslanci narodno-napredne stranke v smislu sklepa izvršnega odbora stranke od 24. maja 1917. ki je določal, da morajo poslanci z največjo odločnostjo zahtevati v okviru monarhije „združitev in osamosvojitve vsega našega naroda.“ Narodni program V. L. S., ki ga je glavni odbor formuliral 25. maja 1917 v posebni izjavi, pa je slonel na načelu hrvaškega državnega prava in je zahteval „združitev hrvaško-slovenskega naroda v okviru monarhije“. Isto načelo je zagovarjala večina hrvaških poslancev. Za skupni politični nastop je bila potrebna soglasnost, zato se je deklaracija sklicevala na narodnostno načelo in na načelo hrvaškega državnega prava.

V celoti pa predstavlja deklaracija kompromisno rešitev južnoslovanskega vprašanja. Zahteva po narodni samostojnosti in enakopravnosti Južnih Slovanov z ostalimi narodi monarhije, ki tvori jedro deklaracije, pomeni terjatev vseh tistih obljub, ki jih je dal ob svojem nastopu cesar Karel, in zahtevo po dosledni izvedbi člena 19. avstrijske ustave, ki je obljubljal vsem narodom monarhije enakopravnost. Ost deklaracije ni bila naperjena proti avstrijski državi kot celoti, temveč proti raznarodovalnim ter imperialističnim načrtom in proti nemško-ogrski hegemoniji nad slovanskimi narodi v monarhiji. Da se zavaruje proti vsem očitkom protidržavnosti, je bil v deklaraciji poudarjen „okvir“, ki je bil večkrat v spotiko ne samo v državi temveč tudi izven nje. Tako je angleška vlada opozarjala Jugoslovanski odbor na to, da iščejo Južni Slovani rešitev svojega vprašanja vendar le v monarhiji. Danes je težko ugotavljati, kaj so posamezne politične osebnosti, ki so deklaracijo podpisale, takrat mislile o tem „okviru“. Spričo čisto avstrijskih koncepcij velike večine podpisnikov bi sodili, da je razumela deklaracijo večina naših politikov tako, kot je bila napisana, to je z „okvirom“. Dr. Koroščeva izjava iz l. 1925. daje na to vprašanje še najbolj jasen odgovor: „Odkrito lahko rečem, da tega nismo niti slutili niti ni nihče nameraval, da bi bila to formula, s katero bi širili agitacijo za Jugoslavijo.“

Deklaracija je razumljivo naletela v parlamentu na velih odpor Nemcev, dasi je terjala samo zakonite pravice za Južne Slované. Postavila je Clam-Martinizovo vlado pred težak problem, kako spraviti v sklad teh dvoje nasprotnojuočih si stremljenj. Na drugi strani pa je bila izjava, da žele Južni Slovani rešitev svojega vprašanja v soglasju z monarhijo, vladi brez dvoma dobrodošla spricho tega, ker so bile antantne sile razpoložene, razbiti Avstrijo na narodnostne države.

Kmalu po razglasitvi deklaracije je grof Clam-Martiniz s svojim kabinetom odstopil. Sledil mu je Seidler, kateremu je jugoslovanska parlamentarna delegacija glasovala za provizorij in s tem za nekaj časa razbila kooperacijo s Čehi. To nasprotje pa se je kmalu izravnilo in tudi jugoslovanska delegacija je po

češkem vzgledu začela v parlamentu z radikalnimi nastopi v izjavah in interpelacijah. Ob vstopu Slovenca Žolgerja v Seidlerjevo vlado so jugoslovanski poslanci izjavili, da vztrajajo neomajno na stališču deklaracije in da predstavlja ta njih minimalni program. Toda dogodki, ki so se odigrali v parlamentu, niso bili več toliko pomembni za nadaljnji politični razvoj.

II.

Po razglasitvi deklaracije so bili podpisniki postavljeni pred vprašanje, kako doseči, da postane deklaracija last naroda. Z agitacijo za južnoslovansko državo v okviru monarhije ni bilo mogoče takoj začeti, ker jo je voditelj V. L. S. dr. Šušteršič iz lojalnosti do habsburške monarhije odklanjal. Oportunistično vodstvo narodno-napredne stranke, ki je bilo v rokah dr. Tavčarja in dr. Trillerja, se ob deklaraciji ni znašlo, dočim je vodstvo Jugoslovanske socialno-demokratske stranke (J. S. D. S.) deklaracijo omalovaževalo, sklicujoč se na tivolsko resolucijo iz l. 1909.

Odločilnega pomena za deklaracijski pokret je bilo stališče škofa Jegliča in Mahniča. Kreku se je namreč posrečilo prepričati Jegliča o nepravilnosti Šušteršičevega dela v stranki in ga pridobiti na svojo stran. V vseh slovenskih časopisih je izšla 15. sept. 1917 takozvana „ljubljska izjava“ s podpisom Jegliča in dveh kanonikov, vodstva V. L. S., vodstva narodno napredne stranke in zastopnikov „slovenske katoliške delavske demokracije“. Ta izjava je pozdravila v prvem delu deklaracijo južnoslovanskih poslancev v avstrijskem parlamentu, v drugem delu pa papeževo prizadevanje za mir. Z zaupanjem se je sklicevala na „očetovsko naklonjenost nositelja habsburške krone, ki je v kratki dobi svojega vladanja tolikokrat pokazal svojo pravičnost napram svojim narodom.“ Z ljubljansko izjavo je Jeglič javno nastopil za deklaracijo, obenem pa s svojo avtoriteto zaščitil deklaracijsko gibanje. Razloge, ki so ga pri tem vodili, je jasno označil v polemiki proti dr. Šušteršiču. „Za deklaracijo sem nastopil“ piše v škofijskem listu l. 1917. „v odgovor izvenavstrijskim krogom, ki nas hočejo od Avstrije odcepiti; v odgovor za krivice, ki so se nam zgodile in ki nam jih obljubljajo vsenemške stranke, v odgovor proti nasilstvom Madžarov in v prepričanju, da bodo zadovoljni Jugoslovani najmočnejša stranka zoper sovražnike monarhije in dinastije.“

Mahnič, ki ima zasluge, da se je majniška deklaracija popularizirala med Hrvati, je pripisoval deklaraciji v prvi vrsti verski in kulturni pomen. V pan-germanski imperialistični politiki je videl nevarnost protestantizma, ki hoče v svojem prodiranju na vzhod preprečiti zedinjenje pravoslavja in katolištva. Taka ekspanzivna politika na Balkanu, ki prinaša s seboj protestantizem — ta pa vodi v verski nacionalizem, ki je istoveten z odpadom od pozitivnega krščanstva — je nevarna vitalnim interesom krščanstva. Katolicizem ima po božjih načrtih posebno misijo na Balkanu, namreč da doseže združenje katoliških Hrvatov in Slovencev s pravoslavnimi Srbi, katere je treba pripeljati v naročje katoliške Cerkve. Tako motreč je kot katoliški škof postavljaj narodno načelo šele na drugo mesto, dasi je poudarjal, da pomeni vsak imperializem na Balkanu zločin proti naravnemu zakonu.

Stališče katoliškega klera je bilo vse prej kot pa protidinastično in proti-avstrijsko, ni pa moglo mimo očitkov protidržavnosti s strani velenemštva in Šušteršičeve skupine doma. V obrambo klera je Mahnič temperamentno nastopil v dveh člankih z naslovom „Za Jugoslavijo!“ (Slovenec 1918 št. 175—176) in proti napadom Šušteršičevega časopisja in revije „Das neue Österreich“ dokazoval, da je borba Jugoslovancev samo borba proti nasilnemu imperializmu, nikakor pa ne borba proti dinastiji in Avstriji. Z istim namenom je napisal dr. Aleš Ušeničnik

apologijo „Um die Jugoslavija“, kjer je utemeljeval upravičenost slovenskih zahtev in državotvornost deklaracije ter posebno poudarjal, da je razlika med Jugoslavijo kot jo hoče deklaracija in Jugoslavijo kot jo hoče Antanta. Deklaracija hoče Jugoslavijo v Avstriji pod Habsburžani, antanta sa ogreva za Jugoslavijo pod Karadordeviçi.

In še en citat glavnega glasila S. L. S.! „Borba proti deklaraciji, je borba nemških strank proti Slovanom“ je zapisal „Slovenec“ št. 116 l. 1918 v polemiki z jezuitom p. Biederlackom, ki je nastopil proti samoodločbi narodov in nasproti narodnostnemu načelu utemeljeval načelo državne moči. „Ko bi Jugoslovani obravnavali svoje zadeve z vladarjem sami, bi se že našla prava oblika za naše zahteve.“

Ideja nove, federativne Avstrije, kjer bo Jugoslovanom zajamčena enakovrednost z ostalimi narodi monarhije, je bila lastna vsem vodilnim krogom V. L. S. To je bila v bistvu tudi koncepcija dr. Šušteršiča, ki je kmalu po „ljubljski izjavi“ prelomil z V. L. S. in ljubljanskim škofom in nato z vso vehemenco napadal deklaracijsko politiko dr. Korošca in ostalih voditeljev V. L. S. Spor, ki je v stranki izbruhnil, je res še poglobila skrajno klečeplazna, čezmerno Avstriji in dinastiji vdana politika dolgoletnega šefa V. L. S., čemur se je krog okoli širokogrudnejšega in slovansko navdahnjenega dr. Kreka upiral. Ni pa bil to vzrok, da se je Šušteršič razšel s svojimi sodelavci. Kakor je razvidno iz objavljene korespondence* med Jegličem in Šušteršičem, je bil razdor v stranki naravna posledica Šušteršičevega absolutizma in nedemokracije. Sicer pa si je dr. Šušteršič prav tako zamišljal Jugoslavijo pod slovensko-hrvaškim, to je katoliškim vodstvom, kot ostali prvaki v V. L. S. Kakor odkrito priznava v „Odgovoru“, mu je bil politični aksiom, da more samo Avstrija rešiti južnoslovansko vprašanje in da pomeni razpad habsburške monarhije razpad Slovencev.

Pomembnejši in idejno mnogo globlji je bil razkol, ki ga je ob pojavu deklaracije doživela J. S. D. S. Vodstvo stranke s Kristanom in dr. Tumo je pozdravilo v deklaraciji izraženo idejo južnega slovanstva, je pa poudarilo, da je J. S. D. S. že l. 1909 izdala mnogo dalekosežnejšo tivolsko resolucijo ob popolnem nerazumevanju slovenskih meščanskih strank. „Stari“ v stranki so skušali biti zvesti Rennerjevi ideologiji o narodnostni državi in svojemu narodnemu programu iz l. 1909, ki pa je ostal le na papirju. To stališče je privedlo do razkola, ki mu je bilo narodno vprašanje tudi samo povod, dočim so bili vzroki zato v vsem delu in vsej nenarodni politiki J. S. D. S.

Gledanju „starih“ na slovensko narodno vprašanje, so se uprli „mladi“, v prvi vrsti Prepeluh, Golouh, Lemež in Štebi. Dasi je ta skupina videla v deklaraciji samo kompromisno formulo, je vendar izrekla odločno zahtevo, da se J. S. D. S. priključi deklaracijskemu pokretu. V polemiki, ki se je razvila v drugi polovici l. 1917 v „Napreju“, so „mladi“ očitali vodstvu stranke okostenelost, ker ni znalo prilagoditi socializma slovenskim razmeram. Ker je bila stranka vse preveč socialistična, je pozabila na pravi program socializma, ki stremi po osvoboditvi narodov. Socializem so „mladi“ pojmovali kot idejo, ki dobiva pri raznih narodih različno obliko. Slovenski človek je v Avstriji zatiran nacionalno in socialno. Zato mora biti njegovo geslo: slovenska avtonomija v Jugoslaviji. V vrsti člankov z naslovom „Naši narodni problemi“ je narodni program „mladih“ razvijal Prepeluh še z gospodarskega in socialnega stališča. Ta koncepcija, ki je sicer v marsičem pomenila odstop od marksistične linije, je bila od vseh koncepcij slovenskih političnih grupacij najbolj realna in najbolj slovenska. Dočim je V. L. S.

* Gl. Prepeluh: Pripombe k prevratni dobi, Sodobnost str. 316.

zapadala jugoslovanskemu navdušenju in je deklaracija govorila o enotnem narodu, je Prepeluh v „Napreju“ zelo jasno zapisal: „Jugoslovanskega naroda ne poznam. Poznam samo slovenski narod, ki ima svoj jezik, svojo kulturo in svoje interese.“

Dr. Tuma, ki je zagovarjal stališče vodstva J. S. D. S., je dokazoval, da deklaracijska politika ne nudi garancije, da se bo izvedla v smeri stalne ureditve evropskih narodov med seboj. Jugoslovanska državna enota s Slovenci pomeni razbitje Avstroogrske. Ta enota bi zapirala pot velikemu gibanju državnih enot Ogrske in Italije. Nedopustno pa je po načelu neomejenega razvoja svetovnega gospodarstva, da bi se jugoslovanska država konstituirala tako, da bi zajemala iz prehodne trgovine kot posredovalka Italije, Nemčije, Avstrije in Ogrske. Le v jugoslovanski avtonomiji na velikem gospodarskem teritoriju od Sudetov do Adrije je mogoč gospodarski in kulturni razvoj Slovanov.

Kristan je polemiko v „Napreju“ zaključil, ker je postajala vedno ostrejša. „Mladi“ so se od stranke ločili in se v začetku l. 1918 zbrali okrog revije „Demokracija“ kot „Socialistična omladina“. V prvi številki so objavili svoj program pod imenom „Naša poslanica“ in si prizadevali okrog njega združiti vse „ki čutijo socialistično in demokratsko, vse ki imajo kaj povedati svojemu proletarskemu narodu v teh težkih dneh“. Posebnih uspehov pa ta skupina kot celota ni dosegla in se je prav kmalu radi idejnih nesoglasij razbila.

Narodno-napredna stranka, številčno in po programu najšibkejša, je imela ob deklaraciji prav tako že dve struji. Vodstvo stranke je bilo v rokah oportunistov, ki so deklaracijo sicer podpisali, pri tem se pa skrbno ogibali vsakega očitka protidržavnosti. Skupina, ki se je v stranki zbirala okrog dr. Žerjava, je sicer podpisala deklaracijo, bila pa je že od l. 1915 v zvezi z Jugoslovanskim odborom, ki je v tujini pripravljala tla za Jugoslavijo pod dinastijo Karađorđević. Dr. Žerjav je zlasti po Krekovi smrti kot tajnik Jugoslovanskega kluba mnogo pomagal pri agitaciji za majniško deklaracijo. Vzdrževal je poleg tega stalne stike z inozemstvom in ga informiral o delu doma.

Medtem, ko so drugi politiki, zlasti iz V. L. S., nezavedno izgubili slovenski narodnostni koncept izpred oči in zapadli navdušenju za „jugoslovanski narod“, se je dr. Žerjavova skupina že takrat zavestno naslanjala na srbstvo in smatrala združenje kot priključitev Slovencev kraljevini Srbiji. V deklaraciji so videli samo taktično potezo, ki bo ob pomoči antante podprla delo Jugoslovanskega odbora za razbitje Avstrije in ostvaritev Jugoslavije.

Ljudsko gibanje, ki ga je rodila agitacija za majniško deklaracijo, je zajelo široke plasti slovenskih množic. Od marca 1918 dalje so se po mestih in podežlju vršili shodi in tabori, na katerih so govorile vodilne osebnosti V. L. S. in narodno-napredne stranke. Od časa do časa so se na deklaracijskih shodih pojavili tudi zastopniki socialne demokracije, ki je na X. strankinem zboru decembra 1917 sprejela deklaracijo „kot prvi enotni in politični izraz združenih meščanov in kmetov za važno politično idejo“.

Na skoraj vseh deklaracijskih taborih se je izrekala vdanost in hvaležnost cesarski hiši, papežu in škofu. Podobna zatrdila so vsebovale tudi izjave občin in organizacij. Če primerjamo resolucije slovenskih deklaracijskih shodov in političnih sestankov s praško resolucijo z dne 6. jan. 1918, nam je zelo jasna razlika med osvobodilnim gibanjem češkega naroda in našim deklaracijskim pokretom. Naše resolucije so hitele poudarjati vdanost cesarski hiši in Avstriji in zatrjevati, da pričakujejo rešitve samo od Avstrije, če je bilo to potrebno ali ne. Praška januarska resolucija pa jasno in precizno, brez kakršnegakoli

„okvira“ proglašala samostojnost češkega naroda in protestira proti preziranju pravice do samoodločbe. Odločno zahteva, da se povabijo k mirovnemu kongresu tudi zastopniki češkega naroda, da bodo branili tam svoje interese. Za češki narod pa terja državo „ki bo lahko nekaj doprinesla k novemu razvoju človeštva na temelju enakosti in bratstva“.

III

V slovenskem življenju se skuša umetno ustvarjati kult dogodkov in osebnosti iz naše politične preteklosti ali polpreteklosti. Dogodkom in osebnostim se pripisuje mnogo večji pomen, kot so jih dejansko imeli. Ozkosrčna zagrizenost v slovensko strankarstvo odklanja stroge in objektivne sodbe o naši politični preteklosti in vsako priznanje, da je bila slovenska politika vseskozi nerealna in brez perspektiv.

Tako nekako se godi tudi z majniško deklaracijo. Daleč smo od tega, da bi hoteli odrekati idealizem ljudem, ki so dali pobudo za deklaracijo. Toda motreč vse dogodke, ki so povzročili razpad Avstrije, in odnos slovenskih politikov do našega narodnega vprašanja, moramo priznati, da je bila deklaracija produkt tega položaja, ki je terjal od slovenskih politikov razjasnitve v narodnem vprašanju. Ne gre za vprašanje, ali je bila deklaracija možna brez habsburškega „okvira“. Gre za to, ali je bil koncept slovenskih politikov tak, da je iskal rešitve, akoravno je ob trenutni politični situaciji moral svoja stremljenja skrivati za „okvirom“. Ta koncept pa je bil vseskozi oportunističen in nerevolucionaren, brez širših pogledov in ni niti v parlamentu niti doma računal s tem, da je rešitev našega narodnega vprašanja mogoča samo z razpadom monarhije.

Veliki svetovno politični prevrat, kot so bila leta 1917 in 1918, smo doživljali popolnoma nerevolucionarno. Pomanjkanje radikalizma v slovenski politiki je bilo krivo, da je narod vsa velika politična načela dobe sprejemal izmaličena. Skok, ki ga je morala ob prevratu napraviti iz stare miselnosti in vsa nepripravljenost slovenskih množic na novo nastali položaj nam samo jasno dokazuje, kako politično nezrel je bil narod in povsem nepripravljen na dogodke, ki so se odigrali mimo in preko njega.

Slovensko ljudstvo je pač sledilo pozivu svojega cerkvenega poglavarja in svojih političnih voditeljev, se za deklaracijsko idejo tudi navdušilo in v deklaracijskem pokretu sprostilo vse svoje zahteve po miru, kruhu in svobodi. A globljega smisla stvari ni razumelo, ker ni bilo politično vzgojeno. Politiki brez realnega koncepta, ki bi stremeli v politično in gospodarsko samoupravo po boljšem življenju slovenskega ljudstva, ljudstvo narodnostno tako neprebujejo, da je brez odpora dopustilo, da mu je tuja armada zasedla tretjino narodnega ozemlja — to je bila podoba Slovenije ob koncu svetovne vojne.

Vlado Vodopivec.

Viri: Slovenec 1917, 1918 — Slovenski narod 1917, 1918 — Jugoslovan 1918 — Naprej 1917 — Straža 1918 — Resnica 1918 — Demokracija 1918 — Il. Slovenec 1925 št. 24 — Ušeničnik A: Austria nova, Čas XI. l. — Jarc: Iz zgodovine majske deklaracije, Čas XXI. l. — Dolenc: Razvoj jugosl. misli pri Kreku, Čas XX. l. — Lončar: Politično življenje Slovencev, Lj. 1921 — Puntar: Majniška deklaracija v svitu slovanskih idej in političnih dejstev, Lj. 1927 — Šušteršič: Moj odgovor, Lj. 1922 — Ušeničnik: Um die Jugoslavija, Lj. 1918 — Vošnjak: U borbi za našu narodnu državo, Lj. 1928 — Prepeluh: Pripombe k naši prevratni dobi, Sodobnost 1934.